

FORRÓ János

Cigányság és közbiztonság Székesfehérvárott 1867–1945

A XIX. század végén az Osztrák-Magyar Monarchia területén a vidék közbiztonsága különös válsággal küszködött. Ennek egyik meghatározó oka, eleme volt a vándorló és gyűjtögető életmódot folytató úgynevezett sátoros oláh cigányok által elkövetett bűncselekmények, amelyek a folyamatos mozgásukkal voltak összefüggésben. Mozgásuk figyelemmel kísérésére, letelepítésükre, beilleszkedésükre irányuló országos és helyi intézkedések sikertelennek bizonyultak. A dualizmus idején megkezdődött ugyan a hagyományos cigány mesterségek lassú elhalása, de az akkori idők dinamikus gazdasági fejlődése miatt a mesterségüket veszítő cigányok sikeresen tudtak más megélhetést találni.

A két világháború között azonban rohamossá vált a régi foglalkozások eltűnése, a válságokkal tarkított technikai–társadalmi fejlődéssel egyre kevésbé tudtak lépést tartani a cigányok. Súlyosbította a helyzetet az erős cigány bevándorlás a trianoni békediktátum után a környező országokból, így a jóval kevesebb munkalehetőségen egyre több romának kellett osztoznia. Az 1944-es német megszállás előtt a mintegy 200 ezresre becsült cigányság már döntő többségében letelepedett életmódot folytatott. A beilleszkedésükre hozott rendeletek (rendészeti, járványügyi) is főként csak a kóbor, vándor életmódot folytatókra irányultak.¹ Anyagi, szociális, kulturális leszakadásuk a többségi társadalomtól rohamosan gyorsult.

Ebben az időben az általuk elkövetett jellemző bűncselekmények a ló-tolvajlás, az útonállás, a fegyverrel elkövetett rablás, a zsebtolvajlás, a betöréses lopás, a terménylopás, besurranásos lopás és a csalás voltak.

A XX. század elejére kialakult a magyarországi cigányság hármas tagozódása. A középkorban érkező és nyelvüket–kultúrájukat elvesztő legnagyobb csoportot nevezik „romugrónak”, magyar embernek, akik többségükben maguk is megkülönböztetik magukat a cigányság többi részétől. A másik csoport döntő többsége a XIX. század második felében érkezett. Beszélnek cigány anyanyelvüket és érkezésük iránya miatt „oláh” cigányoknak nevezik őket. Létezik még egy kis létszámú harmadik csoport is: ők főleg a Dunántúl déli részén letelepedő „beások”, akik a román nyelv archaikus változatát beszélnek. A közbiztonságra – vándorló, gyűjtögető, bűnözői életmódjuk – miatt az oláh cigányok jelentettek veszélyt.

A probléma megoldására a század végén és a XX. század kezdetén a korszak Magyarországon az több szabályrendeleteket hoztak:

- **1893-ban** elrendelték országosan a cigányok összeírását, amelynek a célja az volt, hogy segítséget nyújtson a cigányok kóborlását megakadályozó renDELETEhez. Az összeírásnál a vármegyék összesített adatai alapján 8936 főben határozták meg a kóborló oláh cigányok számát.

- Központi jogszabály hiányában **1890 és 1910** között a városok és a vármegyék többsége megalkotta a maga cigány szabályrendeletét.

- Székesfehérvár város **1907 májusában** hozott rendeletet a kóborló oláh cigányokkal kapcsolatban, amelyet megelőztek az év elején a cigányok által elkövetett rendkívül súlyos bűncselekmények. A „Székesfehérvár és vidéke” című lap közölte ezen bűncselekmények leírásait.²

- 1904-ben a cigányokat eltiltották a lótarasztól.

- 1907-ben a vármegyék zöme hozzájárult ahhoz, hogy „a cigányok a sátrukat az illetőségi, illetőleg tartózkodási községek határában felüthetik.”

- Végül a 15.000/1916. BM. rendelettel a cigánylovakat hadizsákmánynak nyilvánították és a hadsegregbe is bevonultathatóknak nyilvánították.

A cigánysággal kapcsolatos korszakos hatósági álláspontot tükrözi BERGSTEIN Béla **1910-ben** írt „A cigánykérdés megoldása” című írása,³ amely a cigányokkal szembeni nyílt hatósági agresszióról ír. Egy Szabolcs megyei csendőr őrmester a következőt írta: „Miden csendőrnek megvan a maga körzete. Ha azon belül cigány karavánra találunk, azt elverjük, és a szomszéd község határáig kísérik. S ez így megy a végtelenségig.” Hasonlóképpen fogalmaz ENDRÖDY Ferenc csendőr őrnagy az **1924-ben** megjelent csendőrségi tankönyvben az úgynevezett „rovott múltúak jegyzékében”.

A „rovott múltúak” jegyzéke a magyarországi etnikai csoportok közül egyedül a cigányokat jegyezte külön. Ez jórészt a cigányság bűnözéssel való kapcsolatáról alkotott sztereotíp képből fakadt. E véleményre jó példa ENDRÖDY tankönyve. A szerző a cigányok minden más társadalmi csoporttól való különbözőségét, senkihez sem hasonlítható tulajdonságait emeli ki. „A cigányt általában cinizmus, nomád életmód és vad szabadságvágy jellemzi, úgyhogy minden rendészeti és pszichológiai tudás kárba vész. További tulajdonságuk a felülmúlhatatlan lustaság, a bosszúvágy, a kegyetlenség, a gyávaság, a

ravaszság és a fufang. Főleg a betörésnek nagy mesterei a cigányok. A cigány mint egy árnyék, zaj és test nélkül halad el mellettünk (ti. az alvó házbeliek mellett), bűnös szándékkal és bünt cselekedve. Csak a szaga marad hátra, az a különös mindent átható bűz, melyet senki sem felejt el, ha egyszer már élvezni alkalma volt. Amint némelyek állítják ez a szag feltűnően hasonlít ahhoz a bűzhez melyet a bennszülött néger terjeszt maga körül.”⁴

A cigánysággal kapcsolatos előítélet jellemezte Székesfehérvár város és agglomeráció lakóinak nézetét is. Mindez kiegészült az állami rendelkezésekkel. **1934**-ben a cigányság állami koncentrációs táborba telepítésére született elképzelés. **1940**-ben megismételték a cigányok összeírását.⁵ A hatóságok a lehető legdurvább módszerekkel szerették volna visszaszorítani a cigányok bűnözését, amely azonban nem sikerült.

- **1894–1909** között többszöri kísérlettel Székesfehérváron az Alsóvárosban telepítették le a kóbor cigányokat, mintegy 100–120 főt, 12 családban, 1 vajdával.

- Eközben 1896-ban megtiltották nekik a sóstói halászatot, éjjeli őrséggel elrendelték az őrzésüket, munkára kényszerítették őket, tanköteles gyermekeiket összeírták. Ezt követően a kóbor-cigányok felügyelete és az ellenük való védekezés általános érdeklődést keltő várospolitikai és rendészeti kérdéssé vált.

- **1920-ban** felszámolták az alsóvárosi cigánytelepet és megvádolták a cigányokat a sertéspestis okozásával.

- A város **13 316 570/1920.** számú határozata pedig úgy rendelkezett a rendőrkapitány számára, hogy: „gondoskodjék ezen dologtalan népség megfélemezésére a törvényes kereteken belül”.

- **1920 májusában** Dr. ZAVAROS Aladár – volt rendőrkapitány, ekkor a város polgármestere – javasolta a közbiztonságra veszélyes cigányok internálását, az akkor éppen megüresedett hajmáskéri fogolytáborba.

- **1923. február 26-án** a város önkormányzata feliratot intézett a kormányhoz a cigányok kényszerelhelyezése ügyében.

- Ugyanekkor a városi közgyűlés **641 464/1923. számú február 26-ai** határozatával – mert a cigányok a város határában táboroznak, sátoros és kóborló munkakerülők, bűnöznek – a város kényszerfoglalkoztatásukat és internálásukat rendelte el.

- **1928 októberében** a Bikaszigetről a cigányokat (22 család) a Váralja dűlőbe telepítették át. Kései utódaik közül néhány család ma is ebben a környezetben él.

- **1929-ben** a fehérvári gazdák – egészségügyi okokra hivatkozva – tiltakoznak az alsóvárosi szérűk mellett a cigányok elhelyezése ellen. „Minden évszaknak meg van a cigányok okozta veszedelme” ..., amely közül „a legfélelmetesebb az, hogy a cigány telep, mint már említettem az Alsóvárosi szérűk mellett helyezkedik el.”...

- **1930 augusztusában** a polgármester javasolta a cigánytelep áthelyezését a vizenyős, egészségtelen helyről.

- **1940-ben** a Székesfehérvári Rendőrkapitányság rendeletileg korlátozta a cigányok szabad mozgását a piacon. A határozat szerint április 1-től szeptember 30-ig 05.00–10.00 óráig, október 1-től március 31-ig 07.00–10.00 óráig tartózkodhattak eladóként – szigorú rendőri ellenőrzés mellett – a piacon. Ugyanakkor 09.30 után a piacon már csak vásárlási céllal lehetnek jelen.

- **1941–1944 között** a Zirci járás főszolgabírójának utasítására valamennyi – a minden év szeptember 8-án Csatkán tartott cigánybúcsú miatt – Győr, Komárom, Székesfehérvár, Sopron, Veszprém, Pápa városok rendeletileg erre az időre kitiltották városukból a cigányságot.

- CSURGAI-HORVÁTH József történész városi levéltárost idézve összefoglalóan és egyetértve megállapítható: „az kétségtelen, hogy ebben az időben a cigányság Székesfehérvár társadalmi életében, sajátos magatartás- és életformája miatt nem tudott eredményesen beilleszkedni.”⁶ A lakosságot jelenlétük irritálta, bűnöző, csavargó életmódjuk miatt a hatóságok a legdurvább és a legkeményebb kényszerintézkedésekkel, prevencióval lépett fel velük szemben. **1937–1939** között a csendőrségi és a rendőrségi lapokban közölt írásokban⁷ bemutatták a cigánybűnözés módszertanát, egyúttal ajánlotta a kormányzat a velük szembeni legszigorúbb fellépést. Megállapíthatjuk, hogy a korszak rendvédelme szempontjából ez a kérdés az egyik legfontosabb problémát jelentette.

1944 július vége és 1945 március között mintegy 25–30 ezer magyarországi cigányt deportáltak. Ebből 3–4 ezren tértek vissza. Székesfehérváron külön gyűjtőhelyen őrizték őket, majd a Székesfehérvár melletti erdőben több, mint 100 főt irtottak ki.⁸

Jegyzetek:

¹ A polgári magyar állam nem faji, hanem az eltérő életmód, a törvényes renddel össze nem egyeztethető magatartási forma felszámolása és megelőzése érdekében igyekezett megrendszabályozni a cigányság beilleszkedésre képtelen részét, figyelmen kívül hagyva a magatartási forma létrejöttét kiváltó okokat. MEZEY

² A korabeli híradások erőszakos, életellenes, kegyetlen bűncselekményekről számoltak be. Rendszeres lóköttö cigányok; Késelő cigány suhanc; Cigány tömegverekedés; Orvvadászat; Rabló cigányok vérbosszúja; Vásári család.

³ BERGSTEIN

⁴ ENDRÓDY

⁵ GESZTEY-NAGY

⁶ CSURGAI-HORVÁTH

⁷ A cigányokról

⁸ SZÖNYI: 56. p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

ENDRÓDY

— ENDRÓDY László: *A kóbor cigány – kérdés rendezése*. Budapest, 1934, s. n.

GESZTEY-NAGY

— GESZTELYI-NAGY László: *A magyarországi cigánykérdés rendezése*. Kecskemét, 1940, Első Kecskeméti Hírlapkiadó. 31 p. /Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara kiadványai, 36./

CSURGAI-HORVÁTH

— CSURGAI-HORVÁTH József: Székesfehérvár kisebbségeinek történeti áttekintése a török hódoltság megszűnésétől. 21–31. p. In : *A 2003., 2004., 2005. év szeptemberében Pécsen, a Rácz Aladár Cigány Közösségi Házban megtartott „Cigányság történeti múltja és jelene, különös tekintettel a dél-dunántúli régióra” című konferenciák válogatott előadásai*. Pécs, 2005, s. n. 260 p.

TANULMÁNYOK

MEZEY

— MEZEY Barna: Rendvédelmi jog a két világháború között. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, V. évf. (1995) 6. sz. 61–63. p. A tanulmány korábbi változata 1994. októberében Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme*” című VI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SZÖNYI

— SZÖNYI János: A cigányok sorsa a fasiszmus éveitől. 53–57. p. In SZEGŐ László (szerk.): *Cigányok, Honnét jöttek – merre tartanak*. Budapest – Szombathely, 1983, Kozmosz – Sylvester. 385 p.

CIKKEK

Rendszeres lóköttö cigányok

— Rendszeres lóköttö cigányok. *Székesfehérvár és vidéke*, XXXIV. évf. (1907) január 20.

Késelő cigány suhanc

— Késelő cigány suhanc. *Székesfehérvár és vidéke*, XXXIV. évf. (1907) január 20.

Cigány tömegverekedés

— Cigány tömegverekedés. *Székesfehérvár és vidéke*, XXXIV. évf. (1907) január 20.

Orvvadászat

— Orvvadászat. *Székesfehérvár és vidéke*, XXXIV. évf. (1907) január 20.

Rabló cigányok vérbosszúja

— Rabló cigányok vérbosszúja. *Székesfehérvár és vidéke*, XXXIV. évf. (1907) április 02.

Vásári család

— Vásári család. *Székesfehérvár és vidéke*, XXXIV. évf. (1907) április 02.

BERGSTEIN

— BERGSTEIN Béla: A cigánykérdés megoldása. *XX. század*, (1910)

A cigányokról

— A cigányokról. *Csendőrségi Lapok*, XXIX. évf. (1939) 14. sz. 481–484. p. I. rész, és 15. sz. 514–518. p. II. rész.